

KÜTÜPHANE ve ENFORMASYON HİZMETLERİNİN PLANLANMASI

İrfan ÇAKIN

Bireyin bilgilerini artırarak kendini yetiştirmesi etkin bir eğitim sistemi ile olur. Etkin sistematik okumayı, okumanın da kitabı gerektirmesi varsayımı en basit bir şekilde toplumun kütüphaneye olan gereksinmesini belirler. Kütüphanesiz ne verimli bir ilk eğitim, ne etken bir orta eğitim, ne yeterli bir üniversite ve ne de yetişkinlerin eğitimleri oluşturulabilir. Özenle hazırlanmış bir kütüphane sisteminin, millî eğitim küçevesinde sosyal ve ekonomik kalkınma plânlarına dahil edilmesi, bu alanda yapılacak yatırımların yararlı neticeler vereceğinin teminatıdır. Bu nedenle kütüphane hizmetleri için yapılan harcamalar millî eğitim sisteminde benimsendiği üzere, masraf olarak değil zaruri birer yatırım olarak kabul edilmelidirler.

Kütüphanelerin başlı başına birer kültür yapıtları olarak prestij ve geleneksel nedenler sonucu kurulduğu düşüncesi, yerini millî eğitim tüm objektiflerin gerçekleşmesinde temel teşkil ettiği fikrine bırakmıştır. Makalemizde kütüphane hizmetlerinin planlanması, eğitim plânlamasının bir parçası olarak memleketin sosyal ve ekonomik kalkınması içinde ele

alınıp incelenmiştir. Dolayısıyla kütüphane planlanması sürekli olarak her derecedeki eğitim problemlerinin sistematik bir şekilde araştırmasını gerektirmektedir.

Türk kütüphaneciliğinin zayıf noktalarından bir tanesi, kütüphanelerin ekonomik ve kültürel gelişimlerdeki fonksiyonlarını gösteren istatistikî bilgi ve gerçeklerle donatılmış araştırmalara az yer vermiş olmasıdır. Her ne kadar temeli teşkil edecek dokümanlardan yoksun isem de kütüphane hizmetlerinin analizlerini yapmağa, eğitim üzerindeki tesirlerini ve ekonomik kalkınmaya bulunacak katkıları incelemeye çalışacağım.

Okul ve Halk kütüphaneleri tabiatları gereği öğretmenleri destekler ve ilkökul eğitiminden ileri sistematik bir eğitim görmeyenlerin bilgilerini derinleştirip sağlamlaştırır. Onların yardımı olmadan ne ilkökuller, ne yetişkinler için verilen eğitim ve ne de okuma - yazma çabaları kendilerinden beklenileni verebilir. III. Beş Yıllık Kalkınma Plânına göre 1970 de ülkemizdeki okur - yazar oranı nüfusumuzun % 55 ini teş-

kil etmektedir. (1) Okur yazar oranının ele alınıp incelenmesinde görülmürki hesaplamalar kişinin fonksiyonel okuma kapasitesi yönünden değil ilkokula kaydını yaptırmış olması prensibinden hareket, edilerek yapılmıştır. Dolayısıyla kriteryanın değişmesi halinde oran büyük ölçüde düşecektir.

Günümüz İlkokul çağı nüfusumuzun ancak % 84 ü okula devam edebilme olanaklarına sahiptir. İlkokulu bitirenlerin ise % 48 i bir üst derecedeki eğitim kademelerine girebilmekte geri kalan % 58 i ise en kısa yoldan hayata atılma durumu ile karşı karşıya kalmaktadır, (2) Orta eğitim kademelerine çeşitli maddî değerler yüzünden devam edemiyenlerin ileride girecekleri işlerde yararlı olabilmeleri özellikle onlara okuma fonksiyonunun kazandırılması ile gerçekleştirilebilirki, bu da kütüphanelerimizin millî eğitim dolayısıyla sosyal ve ekonomik gelişmelerin içinde ele alınışı ile yapılabilir.

1968 yılı Kütüphaneler İstatistiklerini temel olarak aldığımızda 266 Halk Kütüphanemizde toplam 2.712.752 kitap bulunduğu ve kütüphanelere gelen her okuyucuya ortalama 0,9 kitap düştüğü gibi standartların çok altında bir durumla karşılaşılır. Oranın, duplikasyonlarının çıkarılmasıyla daha da düşeceği aşikârdır. Zama-

nımızın gelişmiş ülkelerinde Halk Kütüphaneleri, hizmetinde buldukları toplumun kalkınması için çevrelerindeki diğer kütüphanelerle ko-ordinasyon kurarak çalışmak zorunluğunu duymaktadırlar. Türkiye-miz gibi gelişmekte olan bir ülke için karşılıklı işbirliği ve koordinasyon gereği dahada önem kazanmaktadır. Özellikle hizmet ettiği çevredeki sanatkâr, çiftçi, tüccar, işçi, memur ve diğer grupların eğitilerek kalkınmamız için gerekecek katkılarına ihtiyacımız büyüktür. Zira artık belirli bir kademededen sonra eğitimleri durmuş veya çiraklıktan yetişerek herhangi bir sanatkâr grubuna girmiş kişilerin kişisel eğitimlerini ihmal ettikleri durumlarda kendileri ile modern teknoloji arasındaki uçurumu kapatmalarının imkânsız oluşu benimsenmiştir.

Orta dereceli okul kütüphaneleri her ne kadar öğrenci başına düşen kitap ve yapılan harcamalar bakımından Halk Kütüphanelerinden daha iyi bir durum göstermekteyselerde, kalifiye eleman ve organizasyon yetersizliğinden eğitimde etkili olamamaktadırlar. (3) Orta dereceli okulla-

- (3) Liselerde kişi başına düşen kitap sayısı : 8, 7
Meslek Okullarında kişi başına düşen kitap sayısı : 7, 9
Ortaokullarda kişi başına düşen kitap sayısı : 2, 7
Liselerde kütüphane başına yapılan harcama : 7 -812 TL.
Meslek Okullarında kütüphane başına yapılan harcama : 1.093 TL.
Ortaokullarda kütüphane başına yapılan harcama : 290 TL.

(1) T. C. Başbakan Devlet Planlama Teşkilâtı. III. Beş Yıllık Kalkınma Plânı, 1973 - 1978. Ankara, 1973. s. 773

(2) İbid. s.84

rı bitirip üniversitelere devam eden öğrencilerin çoğu katalogun nasıl kullanılabilirliğini bilememekte çalışma. İarı için gerekli değişik kaynaklara gitme ihtiyacını hissetmemektedirler. Gözlerine açılan dünya kendilerine dağıtılmış olan teksirlerin sınırları içinde kalmaktadır.

Millî Üniversite ve Özel Kütüphaneler tarafından toplanılan kaynaklar millî bir hazine olarak araştırmacıların hizmetinde olmalıdır. Kütüphanelerin çağımızda hızla gelişen ilim ve teknik nedenleriyle, araştırmacılara yayınlardan daha sistematik ve süratle faydalanmalarını sağlama görevini yüklenmesi, kütüphaneyi bir kitap deposu kavramından kurtararak, bilgilerin belirli bir düzen dahilinde yayılmasında ve ulaştırılmasında dinamik rol oynayan vazgeçilmez bir yardımcı olduğu görüşüne bırakmıştır. Bu nedenle kütüphanelerin tüm dokümanları toplanmış olması, modern bilgilere sahip kalifiye elemanlarla istihdam edilmesi kaynaklardaki bilgi ve enformasyonların analizleri yapması yeterli olamaz. Bunların yanında kütüphane organizasyonunun sosyal çevredeki ve merkezleri ile karşılıklı ko-operasyonlara girişerek bir koordinasyon yaratması gerekmektedir. Problemlerin çözümlenmesinde ve ortaya çıkan araştırmaların, pozitif kütüphane organizasyonlarının kurulması sonucu artması ve yoğunlaşması daha ileri aşamalara girişimlerde temel olmuştur. Günümüzde araştırmacı yerine araş-

tırma gruplarına bırakmış ve grupta görev alan enformasyon memurunun, iaha geniş bir deyişle kütüphanecinin araştırmacının gelişiminde meslektaşları gibi laboratuvarlarda değil fasat kütüphanede dokümanlar arasındaki çalışmaları, görevinin önemini tanıtmıştır. Bugünün modern dünyasında sosyal ve ekonomik kalkınmalar için gerekli olacak ciddi araştırmalar hiç bir lisan ve sınır tanımayan bilgilerin zamanında araştırmacı ve uzmanlara ulaştırılmaları ile yürümektedir.

Gerek üniversitelerimizin kendileri tarafından hazırlanmış raporlarda ve gerekse ilgili kişiler tarafından çeşitli yerlerde yayınlanmış yapıtlarında üniversite müfredat programlarının ilmî araştırmaların ve üniversite üstü çalışmaların gerektirdiği bibliyografik materyallere sahip olabilmek ve işleme için bütçe, gereç ve kalifiye elemanlara olan ihtiyaçlarımız belirlenmiştir. Durumlarında ne yazık ki, bina hariç, kütüphane ve fakülte içindeki işbirliği ve dayanışma yetersizliğinden pek bir ilerleme olamamıştır.

Genellikle devlete veya özel teşekküllere bağımlı olarak oluşan Özel Kütüphanelerimizin durumu, enstitülerin spesifik ihtiyaçlarından ötürü diğer tip kütüphanelerden daha iyidir. Ancak koleksiyonlarının kapsamı ve okuyucularına verdikleri hizmetler açısından değerlendirildiğinde sadece birkaç tanesinin arzulan nitelikte olduğu görülmüştür.

Dünyanın en genç milli kütüphanelerinden olan Millî Kütüphanemiz her ne kadar derlemeden yararlanarak koleksiyonunu genişletiliyorsa da bugün bir bina ve personel sorunu ile karşı karşıyadır. Ayrıca Türkiye çapında giriştiği bir toplu katalog hazırlama aktiviteleri de çeşitli tip kütüphaneler tarafından gösterilen ilgisizlik nedeni ile ilerleyemekte ve araştırmacıları böyle zaruri bir ihtiyaçtan yoksun bırakmaktadır.

Ekonomik ve sosyal aşamalar tüm uluslarda zengin bir bibliyografik kaynak toplamını ve bunların kontrolünü gereksindirir. Hiç bir lisan ve ait olduğu ülke diye sınır tanımayan bilgilerin bu bariz özelliğinden ötürü, öncelikle gelişmiş uluslar astronomik yatırımlara girişmekten kaçınmamışlardır. Gereği gibi bir ekonomik ve sosyal gelişim içir. efektif bibliyografik bilgi ve kontrol sisteminin zorunluluğu gelişmekte olan uluslardaca benimsenmede isede malî yetersizlik ve bibliyografik kaynaklardan yoksunluk onların böyle girişimlerde bulunmalarını engellemektedir. Böyle bir durumda izlenmesi gerekli en rasyonel tutum şöyle özetlenebilir :

- a) Mevcut bibliyografik kaynakların kütüphanecilik teknikleri ile kontrolü,
- b) Gerekli kaynakların bütçenin elverdiği oranda teminine çalışarak koleksiyonun genişletilmesi,

- c) Yabancı uluslardaki belli başlı araştırma ve enformasyon merkezleri ile bağlantılar kurularak, söz konusu ulusların sınırlı olanakları nedenlerinden hiç bir zaman elde edemeyecekleri bilgilerin teminine çalışmak.

Daha öncede belirtildiği üzere bibliyografik bilgilerin ulusal bir zenginlik olması, onların tek elden ulusal bir idare tarafından organize edilmelerini gerektirmektedir. Üniversite, Özel ve Millî kütüphanelerdeki kaynaklar hiç bir enstitü veya organizasyonun şahsına ait değildir. Halkın yararlanması için ortaya konulduklarından ulusal bir merkez tarafından idare edilmelidirler. Bunların yapılmaması hallerinde söz konusu uluslar, sosyal ve ekonomik gelişmeleri için gerekli enformasyon sistemini kuramayacaklarından kalkınma plânlarındaki hedeflere ulaşamayacaklardır.

Kütüphane Plânlamasının Temel İlkeleri:

1960 yılında toplanan Millî Eğitim Şurasının efektif bir eğitim sisteminin kurulması için yaptığı çalışmaların akabine girişilen plânlı kalkınma devrelerinde, eğitim kademelerindeki gelişim şu şekilde olmuştur. 1

(1) İbid. ss. 731, 738

Yıllar	İlk Öğretim Okullaşma Oranı		Orta Öğretim Okullaşma Oranı		Yüksek Öğretim Okullaşma Oranı	
	Hedef	Gerçekleşen	Hedef	Gerçekleşen	Hedef	Gerçekleşen
1963 - 64	73	72.7	19.1	--	—	4.4
1965 - 66	80	77.1	19.0	18.8	—	4.9
1970-71	94	83.6	42.4	30.4	—	6.8

% 2.7 gibi yüksek bir nüfus artış oranı özellikle orta ve yüksek öğretim kademelerinde sınıf, bina, öğretmen ve diğer ihtiyaçları artırmış, buna karşın eğitim harcamalarının millî gelire olan oranında 1955 yılından 1965 e kadar ancak % 2.50 den % 4.37 kadar bir artma görülmüştür. (1) Bütün kademelerdeki acil ve dramatik eğitim istekleri eğitimcileri, sorunu nitelikten ziyade nicelik açısından ele alarak çözümlenmesi yoluna sürüklemiştir.

Hızlı nüfus artışı sonucu orta ve yüksek öğrenim kademelerindeki izdiham ve bütçemizin bunu karşılamadaki yetersizliği kütüphanelerimizin gelişimini ne denli etkilemiştir? Belirli bir yöntem altında hazırlanmış eğitim poliikasının yetersizliği nedenleriyle, ilk okuldan, üniversite kademesine kadar tüm eğitim kurumlarında kütüphane ihmâl edilmiş, yeterli bir gelişme ortamı bulamamıştır. Kütüphane sorunlarımız millî eğitimimiz içinde kalkınma plânlarında da gereği gibi işlenememiş ve toplum kalkınması için bulunacağı katkılar, sadece eğitim kurumlarında bir araç olduğu şeklinde geçiştirilmiştir, Eği-

timciler, kütüphanelerin eğitimin vazgeçilmez bir unsuru olduğunu takdir edemeyip gerekli ilgiyi gösterememişlerdir. Bunun yanısıra kütüphaneciler de genellikle kütüphane tekniklerinin geliştirilmesi için çalışıp, mesleklerini daha sağlam temellere oturması için fazla çaba sarfetmemişlerdir.

Ülkemizde, mesleki problemlerimizin çözümlenebilmesi öncelikle ilgili kuruluşların, kütüphane sisteminin avantajlarını, eğitim plânlaması içinde gösterebilmeleriyle olacaktır. Sorumlular, kütüphane hizmetlerinin geliştirilmesinde ülkemizin sosyo-ekonomik şartlarını da ele almak zorundadırlar. Atılacak adımlar seneler önce eğitimciler bir takım politik kararların alınmasını gerçekleştirmiş ve mesleklerinin gelişimini sağlamışlardır. Eğitimciler tarafından yapılan işlemler ve katedilen yollar bazı değişikliklere biz kütüphanecilik mesleğinde olanlar için iyi bir örnek olacaktır. Kütüphanelerin amaç ve hedeflerinin belirlenmesi ile bugünkü durumları inceleyecek, ülkemizin sosyal ve ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak içinde mesleki gereksinimlerimiz kararlaştırılacak ve maliyetleri hesaplan-

(1) İbid. s. 728

caktır. Sistematik bir plânlamanın yapılmadığı sürece kütüphanelerimizin içinde buldukları ortamdan sıyrılmalarını düşünmek çok fazla bir iyimserliği gerektirmektedir.

Kütüphane Plânlamasının Kademeleri :

Ulusal: Plânlamada istenilen neticeleri elde etme özellikle kütüphane hizmetlerinin kanunlarla belirlenmesine, eğitim planlamasıyla birlikte yürütülerek millî veya mahalli bütçelerle finanse edilmesine bağlıdır. Ülkemizde çeşitli kütüphane tipleri değişik kurumların sorumluluğu altındadır. Okul kütüphaneleri hizmet ettikleri gruba göre üç ayrı Genel Müdürlüğe, Millî, Halk ve Çocuk kütüphaneleri yine Millî Eğitim Bakanlığı içinde ayrı Genel Müdürlükler, Üniversite kütüphaneleri bağlı oldukları üniversite rektörlüklerinde, Özel kütüphaneler ise değişik organizasyonlara bağlıdırlar. Durum, işbirliği ve dayanışmanın oluşumunda problemler yaratmaktadır. Kütüphanelerimizin planlanması iki ayrı kademede düşünülebilir;

a — Okul, Çocuk, Halk, ve Millî Kütüphaneler

b — Üniversite ve Özel Kütüphaneler

Kütüphanelerin bu şekilde planlanması ve finanse edilmesi, iki ayrı gruptaki kütüphanelerin bağdaşamazlığını ifade etmez. Gerçekte, ulusal kütüphane sisteminde tüm kütüp-

haneler birbirleriyle bağlantılı olarak çalışırlar. Yapılacak bir ayırım sadece yapay değil zararlı da olabilir. Ülkemizde (a) grubuna dahil kütüphanelerin sorumlulukları altında olması standartlaşmada engellere ve yeterli olmayan bütçenin harcanımında dengesizliklere neden olmaktadır. Kütüphane hizmetleri tabiatları gereği pahalıdırlar. İşleri aksatmadan maliyetlerinde yapılabilecek bir inleştirmesi, merkezi bir satın alma bürosunun kurulması, basılı katalogların hazırlanması, bibliyografyaların toplanması ve merkezi bir kontrol mekanizmasının kurulmasıyla olabilecektir.

(b) grubundaki üniversite ve özel kütüphanelerin problemlerinde benzerlikler vardır. Bu benzerlikler merkezleştirme için olan ihtiyaç ve mevcut kaynakların ko-ordinasyonu şeklindedir. Farklılık üniversite eğitiminin özelliği ve özel kütüphanelerin spesifik ihtiyaçlarından doğmaktadır.

(a) grubu kütüphane okuyucularının ihtiyaç duydukları kaynakların temini zor olmakla beraber imkânsız değildir. Genellikle öğrenci ve araştırmacıların yararlandığı (b) grubu kütüphanelerin ihtiyaçlarını karşılamak içinde bir takım kararların alınması gerekir. Üniversite ve Özel kütüphaneler tarafından ihtiyaç gösterilen meteryallerin tesbiti, seçimi, kazanılması ve işlem görmesi oldukça pahalıdır. Satın alma aşağıda gösterilen üç tür kaynağın teminini kapsamaktadır.

1 — Eğitim müfredatının gereksindirdiği kaynaklar,

2 — Araştırma için kullanılacak kaynaklar,

3 — Okuyucuların genel kültürlerini arttıracak kaynaklar,

Bütçelerin sınırlı olması öncelikle üniversite kütüphanelerini birinci gruptaki kaynakların alımına o derece alıştırmıştır, kendilerinin aynı zamanda birer araştırma kurumları olduklarını unutmamışlardır. Bu oldukça önemlidir. İzlenecek böyle bir politika üniversitelerin araştırıcılık niteliği ile bağdaşmaz.

Gelişmiş ülkelerin büyük yatırımlarla giriştiği teknik gelişmelerin sonucu zenginleştirdiği bibliyografik kaynaklara karşın Türk kütüphanelerinin kendi öğrenci ve araştırıcılarının istediklerini karşılaması, sınırlı bilgi kaynaklarının toplanılarak kontrolünün yapılmasını ve kalifiye elemanlarla istihdam edilmesini öngörür. Okul veya Halk kütüphanesinde çalışan bir kütüphanecinin ne denli bir eğitimci olması gerekiyorsa, özel veya üniversite kütüphanesinde çalışanların ve plânlamanın hazırlanmasında görev alacakları, toplumun kendilerine verdiği görevi yapmaları için, o derece birer ilim adamı niteliğinde olmaları gerekmektedir.

Uluslararası : Bir ülkenin üniversite ve özel araştırma kütüphanelerindeki bibliyografik kaynaklar nasıl o ülkenin ulusal bir zenginliği olarak toplumun malı iseler, uluslararası

bibliyografik kaynaklarda aynı şekilde buldukları yerler gözetilmeksizin bütün dünya devletlerinin ortak zenginlikleridir. Gereği gibi kullanılmalarında insanlığın gelişmesini çabuklaştırırlar. Değişik karakterdeki bilgi kaynaklarının tüm dünya araştırıcılarının hizmetlerine sunma, ülkelerarası iyi niyet ve anlayışın kökleşmesine ve teknik gelişmelerin oluşumunu hızlandırır.

Yeterli kaynakların mevcut olmaması halinde araştırıcı çölde kaybolmuş gibidir; ona istediği bilgileri temin sadece onun kendi ilim dünyasının değil aynı zamanda insanlığın entellektüel zenginliğinde de yapılan bir katkıdır.

Katalog ve bibliyografların yanı sıra gelişmiş ülkeler birbirleriyle bilgi alışverişine başlamıştır. Amerikan ve Sovyet ilim adamları transfer edilemeyecek derecede önemli computer bilgilerinin değişimi için uğraşmaktadır. Dolayısıyla yetişmiş kütüphanecilere, kütüphane tekniklerinden haberler ilim adamlarına, ve dokümanlardaki bilgilerin analizlerini yapabilecek ve bunların daha çabuk ulaştırılmasını sağlayacak makinalara olan ihtiyaçlarımız gittikçe artmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler de öncelikle kendi ulusal informasyon sistemlerinin temellerini atmalıdırlar. Yapılacak herhangi bir plânlama, üniversite ve özel kütüphaneleri de içine alarak çeşitli kütüphane tipleri

arasında bir koordinasyon sağlamasıdır.

Kütüphane Plânlamasının Teknikleri

Kütüphane hizmetlerinin planlanması, millî eğitim plânlamasının bir parçası olarak sürekli bir evrim içindedir. Gelişme plânının hazırlanması ile sorun çözümlenmiş değildir. Zaman ve tecrübenin insanoğlunu değiştirdiği gibi, plânlamada da gelişim ve olgunlaşmalar gösterir. Plânlamanın günümüzün koşullarına da bir yöntem getirmesi bakımından kısa ve uzun vadede yapılacak aşamaları gösteren «oynak bir horizon»a sahip olması gerekmektedir.

Örnek olarak alabileceğimiz eğitim plânlamasının henüz gelişim devresi içinde olduğu günümüzde, kütüphane plânlaması sadece çok yeni değil, daha embriyon halindedir. Plânlama meslek prensiplerinin ve aksiyonlarının gelişimi ışığında, eğitim plânlamasının temel tecrübeleri üzerinden, ekonomist, sosyolog, pedagog ve diğer uzmanların katkılarıyla oluşturulmalıdır.

Kimler Plânlamalıdır.

Kütüphane plânlaması her ne kadar millî eğitim plânlamasının bir parçası olarak incelenirse de, denetim Kütüphaneler Genel Müdürlüğünün elinde fakat diğer kuruluş ve yetkililerin ortak görüşleri altında vücut bulmalıdır. Plânın hazırlanışında diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülke-

lerin kütüphane ve enformasyon hizmetlerinin planlanması konusundaki uygulamaların ancak bir örnek olarak incelenmesinde büyük yararlar vardır.

Plânlamayı yapacak özel veya resmi teşekküllerin;

— Memleketin sosyo-ekonomik gelişiminden,

— Millî eğitim plânlaması ve uygulanmasından,

— İstatistikî bilgilerden,

— İlim ve teknikteki son gelişimlerden,

— Kitap' yayımından, haberdar olmaları ve bunları değerlendirebilmeleri gerekmektedir.

Kütüphanecilerin bizzat kendileri bu meselelerle ilgilenmez ve kendilerini otoritelere benimsetmezlerse, sorunların, çözümlenebilmesi için eğitimciler veya ilim adamları ortaya bir takım nazariyeler atmaya ve belkide bunları uygulamaya çalışacaklardır. Öyle oluncada kütüphaneciler kendi mesleklerinin mimarları değil fakat başkaları tarafından yapılan prensiplerle mesleklerinin gelişimini sağlama durumuna düşeceklerdir. bu da onların toplumdaki doğal sorumluluklarından kaçmaları olacaktır.

Plânlamadaki devreler

Her plânlamada olduğu gibi Kütüphane plânlaması da, tanımlama ve strateji olarak iki kısımda incelenir.

a) Kütüphane hizmetlerinin kurulmasının, çalışmasının ve geliştirilmesindeki spesifik ve genel amaçların tanımı,

b) Bilgi kaynaklarının ve insan-gücünün, en emin ve yararlı bir şekilde uygulamada kullanımının stratejisi.

Tanımlama devri : Modern kütüphanecilik ilmi, ulusal bir kütüphane plânlamasının oluşumu için gerekli olan amaçların ortaya konulmasında ve tanımında felsefik temellere sahiptir. Yukardaki kısımlarda söylendiği üzere kütüphane hizmetinin eğitime nitelik yönünden bulunacağı katkıları şöyle sıralayabiliriz.

- Yetişkinlerin eğitimi,
- Ulusal kaynaklarımızın korunması ve düzenlenmesi,

Ulusal işbirliğinde kullanmak için araştırma ve yüksek eğitimde kullanılacak kaynakların temini.

Amaç ve prensiplerin ırk, sex, politik ve dini inanışlar gözetilmeksizin her cins ve yaştaki insan gruplarının yararlarına göre tanımlanması, herkes arasında bir kardeşlik kavramının yaratılmasında ve demokratik ilkelerin korunmasında temel olacaktır. Burada belirtilen amaçların tanımı en ince ayrıntılarına kadar kütüphaneciler tarafından yapılmalıdır. Tanımlama; ülkenin durumuna, eğitimdeki eğilimlere, yüksek eğitim ve araştırma programlarının ihtiyaçlarına, ulusal, ekonomik ve sosyal gelişmelerine, kısaca ülke-

nin toplumsal yapısı açısından ele alınmalıdır.

Strateji devresi: Amaçlar belirlendikten, objektifler tanımlandıktan sonra, gerekli insangücünün ve kaynaklarının temini yoluna gidilir. İncelenecek hususlar önemlilik derecelerine göre ele alınmalıdır. Kütüphane hizmetlerinin bugünkü durumu, nicelik ve nitelik yönlerinden eleman sorunu, bazı eğitim sorunlarımızın çözüm yolları, maddî kaynakların yeterliliği veya eksikliği, öğretmen idarecilerin kapasiteleri, plânlamayı yapacak teşekküllerin çalışmaları arasındadır.

Plânlama Safhaları

Plânlama sonu olmayan bir gelişim evreni içinde olduğundan sürekli değerlendirmeyi gerektirir. Alternatifler, sınırlı kaynaklarla yapılacak işlerin ileride gösterecekleri gelişimlerin tahmini, uygulanabilecek çözüm yollarının belirli bir disiplin altında kontrolü ve değerlendirilmesi, ayrı ayrı incelenmesi gerekli konulardır. Plânın hazırlanmasında aşağıda verilen ön çalışmaların yapılması, elde edilecek neticelerin ve uygulanacak çözüm yollarının doğruluğu açısından yararlı olur.

a) Çeşitli zamanlarda değişik kişiler tarafından kazanılan tecrübelerin gözden geçirilmesi: Bu kısımda plânlamayı yapacak kişi veya teşekküller, kendilerinden önce yerli veya yabancı meslek mensupları tarafından girilen çalışmalarını, bu konuda

yapılan tartışma ve tavsiyeleri, diğer devletlerdeki uygulamaları, o konudaki kanunları ve yönetmelikleri, araştırırlar.

b) Teşhis : Günümüz kütüphane hizmetlerinin değişik kademelerdeki analizleri ve plânlaması safhasıdır. İstatistikî bilgilere bu devrede olan gereksinim oldukça büyüktür. Yeterli istatistikî bilgilerden yoksun olmadurumunda konulacak teşhisin ne denli geçerli olacağı meselesi her çeşit istatistiklerin mukayese ile kontrolünü şart koşar Plânlamada teşhis devresi çeşitli aksiyonları kapsar.

Anketler :

— Okuma alışkanlığı ve derecesi,

— Sistematik eğitim görmüş olanların bibliyografik kaynakları kullanımındaki yetenekleri,

— Bibliyografik kaynakların öğrenci, öğretmen ve okullarda kullanılışları,

— İlmî ve teknik dokümanların araştırmacılar tarafından kullanılışı, kütüphane hizmetlerindeki kısıtlamalar, bibliyografik materyallerin araştırma ve tezlerin hazırlanışındaki katkıları,

Kütüphanelerin yeterliliğinin araştırılması ve halkın onu kullanışı,

2 Araştırmalar yapmak,

— Her kademedeki kütüphane hizmetlerinin idarî yapısı,

— Kütüphanecilikle ilgili yasaların diğer ülkelerdekilerle karşılaştırması

— Üniversite ve Özel kütüphaneler, dokümantasyon ve enformasyon merkezleri arasındaki bağlantılar araştırmacılar için gerekli yabancı bibliyografik bilgiler,

— Kütüphanecilik Bölümünün müfredatı, kütüphanecilerin eğitimleri,

— Kütüphane teknikleri ve ülkedeki standartlaşmanın durumu,

Bunların dışında teşhis, bugünkü kütüphanelerin personel, okuyucu, koleksiyon, bina durumlarının nicelik ve nitelik yönünden araştırılmasını, idarî ve ekonomik yönlerinden de incelenmesini zarurî kılmaktadır.

c) İhtiyaçların tanımlanması : Bu devre ulusal ekonomik ve sosyal kalkınmanın eğilimleri ışığında ilk ve orta dereceli okul kütüphanelerinin, özel kütüphanelerin, yetişkinlerin eğitim sorunlarının, okuma - yazma kampanyalarının, yüksek eğitim kuruluşlarının ve araştırma enstitülerinin ihtiyaçlarının tanımlanmasını

Plânlamayı yapacak bir «Kütüphane Plânlama Dairesinin,» ve ön görülenleri uygulayabilecek «Ulusal Kütüphane Hizmetleri Bürosu» nun kurulması öncelikle ele alınmalıdır. Ayrıca, her iki büroya da tavsiyelerde bulunacak ve onların denetimini yapacak bir komisyonun kurulması, Plânın daha ciddi bir şekilde yönetilmesini mümkün kılacaktır.

d) Programlama ;Ulusal kütüphane hizmetleri için hedef ve objektiflerin tanımlanması, araştırılması, teşhisinin konulması ve maliyetin hesaplanmasından sonra Kütüphane Plânlama Dairesi günümüzün ve geleceğin ihtiyaçlarına göre bir plânlama hazırlar. Gelecek, çizilen hedef ve objektiflere bağlıdır. Objektifler, Kütüphane Plânlamasını yapanların arzularınca hazırlanmazlar. Nicelik yönünden, politik ve idarî kararların alımı gerekmektedir. Uzun ve detaylı bir Plânlamanın örneği burada verilemeyeceğinden, Plânlamanın ana hatları şöyle bir manzara arz eder. (a) Giriş, Metodoloji; (b) Hedef ve Objektifler; (c) İdarî ve teknik yapısı; (d) Kanunlar, (e) Personel; (f) Kütüphane hizmetlerinin organizasyonu; (g) Maliyet.

Plânlamada ön görülen tasarıların gerçekleşmesi, zaman aralıklarının geçişmesini gerektireceğinden, plânlayıcının her operasyon için gerekli zamanı belirlemesi arzulanır. Plâni on yıllık bir devre için hazırlamak ve bu zaman aralıklarını iki, üç ve beş yıllık devreler içinde incelemek yani kısa, orta ve uzun vadeli plânlara hazırlamak, işlerin kontrolü ve neticelerin verimliliği açısından yararlı olur.

(e) Yayınlama ve Tanıtma: Plânlama, tabiatı gereği uzmanlarca yapılmalıdır. Bunun yanısıra demokratik bir düzende yaşamının elverdiği avantajlardan yararlanarak, halkın da geleceği açık oturumlar düzen-

leyip, amaç ve hedeflerin belirlenmesinde yapıcı kritik ve tavsiyeleri incelemek faydalı olur. Plânlama hazırlıklarının bitiminden sonra da büyük bir kapmanya açıp halkın dikkatini çekmek, fikir ve görüşlerini değerlendirmek salık edilir. Plân; ayrıca - kütüphaneci, eğitimci, sosyolog, ekonomist ve idareciler gibi mesele ile yakinen ilgisi olanlar tarafından tekrar tekrar incelenmelidir.

(f) Uygulama ve Değerlendirme : Plânın kabul edilmesi ile birlikte Ulusal Kütüphane Hizmetleri Bürosu uygulama safhasına geçer. Plânda hiçbir şey kesin değildir. Tecrübelelerin, eğitim ilkelerinin, araştırma ve gelişmenin geliştiği oranda, plânda da değişiklikler olur. Uygulamada öncelikle kısa vade gerçekleştirilmesi gereken meseleler ve temel sorunlar ele alınmalıdır. (Örneğin kanunların çıkarılması, personel eğitimi vs.) Bunların gerçekleşmesi, orta ve uzun vadede yapılacak işlerin gelişini hızlandırır. İlk devre; İdarî ve teknik reformları, eski kütüphane sisteminin nitelik yönünden düzeltilmesini, personelin yeni görevleri için yeniden eğitilmesini kapsadığından zor ve önemlidir.

Plânlamanın yeterliliği ve yeni değişikliklerin gerçekleştirilmesi için değerlendirme elzemdir. Neticeler, ortaya konulan objektifler ışığında değerlendirilirler. İstatistikler, okuyucuların doldurdukları anketler ve verilen hizmetlerin nitelikleri, ayrı ayrı gözden geçirilmelidir.

(g) Finanse etme : Ulusal kütüphane seviyesinin finanse edilmesi devletin sorumlulukları arasında ulusal bütçeden yapılır. Bununla birlikte mahallî otoritelerin de mahallerindeki kütüphane hizmetlerinin gelişimi için malî yardımlarda bulunmaları sağlanmalı ve teşvik edilmelidir.

Kütüphanelerimizin, günümüzde, malî harcamalarının birden çok kuruluşlar tarafından yapılması bir çok aksaklıklar doğurmakla kalmayıp normal hizmetin bile verilmesinde engeller çıkarmakta ve hatta mümkün kılmamaktadır. (Örneğin okul kütüphaneleri). Malî kaynakların sağlanmasında, özellikle plânlamanın ilk on yıllık devresi içinde, iarenin para karşılığı yapılması her ne kadar az da olsa kütüphane bütçelerini takviye eder ise de bu en son çare olmalıdır.

Ayrıca Birleşmiş Milletlerden, UNESCO'dan FAO, IFLA dan ulusal kütüphane servisinin kurulmasını sağlamak için yardım olanakları araştırılmalıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. D. J. Foskett. A Handbook on Planning Library and Information services. London, 1973.
2. Planning of Library Services. C. V. Penna. Unesco Bulletin, 1966
3. The System approach to Library Planning. Merill M. Flood. Library Quarterly, 34, Oct., 1964 326 - 8 SS.
4. Unesco. Office of Educational Planning. Educational Planning Practice in Developing Countries. Paris, Unesco, 1966
5. Warrem Stafford. A Proposed National Science'Library System. 1965.
6. T. C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı. III. Beş Yıllık Kalkınma Plâni, 1973 - 1978. Ankara, 1973.
7. Devlet İstatistik Enstitüsü. Halk, Okul, Çocuk, Millî, Üniversite ve Yüksek Okul Kütüphaneleri. 1968, Ankara
8. Londra Üniversitesi, Kütüphanecilik Kürsüsü, Doktora seminerlerinde tutulan notlar, 1973.